

невдовзі стане частиною цивілізованого світу. Окупувавши Крим, Володимир Путін прирік свою країну й народ на період довгої політичної, економічної та технологічної стагнації. І що найгірше – на довгі десятиліття відштовхнув від своєї країни великий народ України. Цю зраду український народ пам'ятатиме завжди. Відрізавши від себе Україну та анексувавши Крим, Путін підсадив росію на голку реваншизму, який вимагатиме від нього нових агресивних кроків» [2, с. 367]. Саме ці агресивні кроки послідовно реалізувалися у всебічній підтримці антиукраїнського сепаратистського руху на Донбасі та у вигляді повномасштабного збройного вторгнення РФ в Україну 24 лютого 2022 р.

Література:

1. Мамчак М. 2014. Анексія Криму. Анатомія «гібридної» війни. Севастополь, 2019. 439 с.
2. Березовець Т. Анексія: острів Крим: хроніки «гібридної війни». Київ: Брайт Букс, 2015. 391 с.

УДК 94:349.41(477.7)“18”

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-49>

Буцький П. Е.

ORCID: 0000-0003-2502-3076

аспірант кафедри історії та археології

Мелітопольський державний педагогічний університет

імені Богдана Хмельницького

м. Мелітополь, Запорізька область, Україна

НАДІЛЬНЕ ЗЕМЛЕВОЛОДІННЯ В ПІВДЕННІЙ УКРАЇНІ: ОСНОВНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ (ДРУГА ПОЛОВИНА 19 СТ.)

Ключові слова: землеволодіння, наділ, селяни, колоністи, десятина, повіт.

В процесі історичного розвитку аграрного сектору економіки України мало місце існування різних форм землеволодіння. Їх вивчення дозволяє не тільки краще зрозуміти історію конкретного регіону, але і виявити тенденції в розвитку земельних відносин.

Спираючись на широке коло джерел, науковці розкривають різні аспекти земельних відносин в Південній Україні. Проте, назріла необхідність комплексного дослідження проблеми саме надільного землеволодіння,

виходячи з сучасних методологічних позицій. У зв'язку із вищезазначеним метою дослідження є визначення особливостей приватного землеволодіння в Таврійській губернії. Об'єктом дослідження є територія Південної України. Предметом дослідження є – особливості трансформації надільного землеволодіння в Таврійській губернії, як частини Південної України. Хронологічні межі дослідження – друга половина 19 ст. Територіально дослідження охоплює всі повіти Таврійської губернії.

Загалом, надільне землеволодіння на початок 1880-х років становило біля 40%. За даними центрального статистичного комітету до початку вісімдесятих років усіх товариств, наділених землею, було 540 у складі 208673 рев'язьких душ, яким було відведено в наділ 1960621 дес. зручної та 196276 дес. незручної землі. Крім того, вони цілими товариствами додатково купили ще 3305 дес. Отже всього в користуванні їх знаходилося 2160202 десятини.

Розпочинати аналіз поширення надільного землеволодіння та процес його трансформації потрібно із інформації про площу первинного наділу селян у губернії. Селяни із надільною землею поділялися на колишніх власницьких, колишніх державних і колишніх колоністів. Наявні статистичні джерела дають можливість визначити кількість землі, дворів та общин, а також групування володінь за формою володіння – общинне та подвірне [2–4].

Повний наділ колишніх поміщицьких селян був визначений як 6,5 десятин у повітах: Мелітопольському, Дніпровському, Перекопському та Євпаторійському, а також у частинах Сімферопольського та Феодосійського повітів, як 5 десятин у Бердянському, та як 3 десятини у гірській частині Феодосійського та Сімферопольського повіту. У Феодосійському повіті деякі товариства колишніх володарських селян отримали наділ понад 6,5 десятин. Чим гірше була якість ґрунтів, тим більше давали землі. Дарунковий наділ, як і скрізь, становив чверть найвищого. Державні селяни наділялися землею в різних пропорціях, найчастіше від 8 до 15 десятин на душу, причому решта землі селища вважалася запасною і відводилася в користування цих же селян за нікчемну подесятинну плату. Такі запасні землі служили фондом, з якого відводилися додаткові наділи державним селянам як місцевим, так і переселенцям із внутрішніх губерній [1].

Стосовно різних повітів земля була розподілена наступним чином. Найбільший наділ мали колоністи Бердянського повіту (21,5%), а найменший фіксувався у Мелітопольському (5,5%) і Симферопольському (7,6%). Всі селяни Ялтинського повіту були колишні державні, а у Дніпровському та Перекопському повітах їх було 9/10. Найменша кількість колишніх державних селян була у Симферопольському повіті (50,4) та Феодосійському (46,1). Колишні власницькі селяни переважали у

Феодосійському повіті (42,9), Симферопольському (42), і найменшими за кількістю були у Дніпровському (1,2) та Бердянському (1,4). У Ялтинському повіті колишніх власницьких селян не було.

Селяни однієї категорії отримали у різних повітах далеко не однакові наділи. Тому, враховуючи порівняно рівномірне із 1877 року зростання кількості дворів, на 1905 рік кількість дворів коливалася 1) у колоністів від 10,6 дес. (у Феодосійському) до 40,6 дес. (у Мелітопольському); 2) у державних селян від 7,3 (у Феодосійському) до 21,7 (у Перекопському); 3) у власницьких селян від 4,3 (у Євпаторійському) до 9,2 (у Перекопському).

Ця відмінність у площі наділу і у групуванні різних видів селян призводила до неоднакового забезпечення селян землею. У той час, коли загальна середня площа складала для всієї губернії 14,7 дес., по повітам вона коливалася від 6,8 до 20,5 дес., тобто у відношенні 1 до 3. При цьому, найбільший наділ (більше 15 дес.) мали селяни у Перекопському (20,5), Бердянському (18,7) та Євпаторійському (15,1), а найменший (менше 10 дес.) у Симферопольському (6,8), Феодосійському (7,5) та Ялтинському (8,4) (9,2 дес. не були розподілені між селищами). Окремі володіння селян коливалися від 1 дес. до декількох десятків десятин на двір. Виділялися три великі групи: до 5 дес., від 5 до 10 дес., більше 10 дес. (Таблиця 1).

Таблиця 1

Розподіл селянських володінь за площею

Площа	Кількість дворів	Відсоток
До 5 дес.	8466	6,4
Від 5 до 10 дес.	26703	20,1
Більше 10 дес.	97707	73,5

По повітах коливання були дуже значні. Так, землеволодіння до 5 дес. коливалася від 1,1% (Перекопський повіт) до 43,7% (Ялтинський). Землеволодіння від 5 до 10 дес. коливалася від 2,3 (Бердянський) до 63,2% (Феодосійський). Площа більше 10 дес. на один двір коливалася від 7,6 (Симферопольський) до 96,9% (Бердянський) [2–4].

Що стосується землекористування у губернії, то воно було, переважно, общинне. Із наявної кількості дворів (132876) на общинних правах володів землею 122341 двір, загальною площею 1548084 дес. землі (біля 4/5 всієї надільної землі). Інші 10535 дворів користувалися землею подвір'но. Вони мали 404898 дес. (1/5 надільної землі). Селяни із подвірним землекористуванням мають землі втричі більше, ніж общинники. У селян із подвірним землекористуванням на двір було 38,4 дес., у общинників – 11,1 дес. [2–4].

У гірському районі Криму вся общинна земля (83127 десятин), а в підгірному більшість її, саме 43076 десятин, перебувала під вигонами і

лісами і до того ж у спільному володінні цілого ряду селищ, отже розподілити її по дворах було неможливо. Найбільший відсоток надільних домогосподарів припадав на материковий та гірський райони, а найменший на степовий кримський. Крім надільної та громадської землі наявному надільному населенню губернії належало ще 217404 десятини, що перебувало у приватній власності окремих домогосподарів. У материковому та степовому кримському районах землі ці були придбані частково шляхом покупок та викупу у скарбниці, частково завдяки відводам казенної землі (напр. казенна земля віддавалася у власність усім, хто розведе в ній сади, виноградники, шелюгові плантації тощо). У гірському та підгірському районах татарське населення володіло подвірними ділянками ще з часів ханства та турецького панування [1].

Таким чином, якщо розглядати процес трансформації надільного землеволодіння у динаміці, то до 1905 року площа надільних земель збільшилася у порівнянні із 1887 р. на 26044 дес., або на 1,3%, а у порівнянні із 1877 роком зменшилася на 3089 дес. або на 0,2%.

Відсоток надільних земель по повітах коливався від 3,1% до 88,2%. Найбільшим він був у Бердянському повіті (88,2) та Мелітопольському (63,6), а найменшим (менше 10%) у Перекопському (5,4), Симферопольському (4,5), Феодосійському (4,1) та Євпаторійському (3,1).

Надільне землеволодіння у губернії займало 1957532 дес. або 37,2% її площі. У порівнянні із 1877 роком воно зменшилося на 3,1 тис. дес. Або на 0,2%.

Переважаючи за кількістю (4/5 всіх дворів) колишні державні селяни володіли тільки $\frac{3}{4}$ всієї площі. У той же час колишній власницькі селяни, які склали тільки 7% всіх дворів, володіли тільки 3% площі. У колишніх колоністів, які мали тільки 8,7% дворів, знаходилося у користуванні більше $\frac{1}{5}$ частини всієї надільної землі. Таким чином, найбільш забезпеченими землею були колоністи, потім йшли державні селяни, а потім власницькі. У середньому на один селянський двір було 14,7 дес. Для різних категорій населення цей показник не був однаковим [2–4].

Таким чином, опубліковані поземельні переписи ЦСК та земські матеріали дають змогу проаналізувати процес наділення селян землею, а також розвиток надільного землеволодіння в Таврійській губернії в цілому та по повітах з точки зору розподілу земельної площі, за найбільшою та найменшою площею землеволодіння та його розміщенням. Перспективою дослідження є нанесення основних районів надільного землеволодіння на геоінформаційну мапу для більш наглядного представлення результатів аналізу.

Література:

1. Сборник статистических сведений по Таврической губернии. Симферополь, 1885. Т. 9: Памятная книжка Таврической губернии, 1889, 2, 675 с.
2. Статистика землевладения 1905 г.: В 50 вып. ЦСК МВД. СПб., 1906. Вып. 42: Таврическая губерния, 1907. 49 с.
3. Статистика поземельной собственности и населенных мест Европейской России: В 8 вып. ЦСК МВД. – СПб., 1880. Вып. 8: Губернии Новороссийской группы, 1885. 6, IV, 137, 9 с.
4. Статистика Российской Империи XXII. Главнейшие данные поземельной статистики по обследованию 1887 года: В 60 вып. ЦСК МВД, СПб., 1892, Вып. 41: Таврическая губерния, 1895. 38 с.

УДК 26.9

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-283-1-50>

Емельяненко Г. Д.

ORCID: 0000-0003-4309-8047

*доктор філософських наук, професор,
професор кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Донецька область, Україна*

Абизова Л. В.

ORCID: 0000-0002-9260-2126

*кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри філософії, історії
та соціально-гуманітарних дисциплін
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»
м. Слов'янськ, Донецька область, Україна*

ДО ПРОБЛЕМИ РЕЛІГІЙНОЇ ТА ЕТНІЧНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ КАРАЇЗМУ

Ключові слова: караїмізм, П'ятикнижжя Мойсея, Бог, Старий Завіт, соціо-гуманітаристика, іудаїзм, іслам.

Масштабні геополітичні зміни ХХІ століття, соціальні та військово-політичні кризи суттєво впливають на міжнародну політику і